

KAROLINA BYCZEWSKA-KONIECZNY

Institut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Kraków
e-mail: k.byczewska@gmail.com

Recenzja: Chris Moulin, Moshe Naveh-Benjamin, Celine Souchay (eds.), 2009, *Episodic memory and healthy ageing* Hove, New York: Psychology Press

Publikacja powstała w 2009 roku jako specjalne wydanie czasopisma „Memory”. Jest zbiorem artykułów, które zostały zawarte w 2 tomie, 17 numerze tego czasopisma. Redaktorami książki jest troje badaczy, których przedmiotem naukowych zainteresowań jest starzenie się pamięci. Chris Moulin jest doktorem psychologii pracującym na Uniwersytecie Leeds w Wielkiej Brytanii. Zajmuje się badaniami w obszarze neuropsychologii poznawczej. Moshe Naveh-Benjamin to amerykański profesor z Uniwersytetu Missouri, gdzie prowadzi Laboratorium Pamięci i Starzenia się Poznawczego. Celine Souchay, podobnie jak pierwszy redaktor, również jest doktorem na Uniwersytecie Leeds. W obszarze jej głównych zainteresowań znajduje się metamamięć. Publikacja zawiera dziesięć rozdziałów, napisanych przez autorów pochodzących z różnych krajów. Jej tematyka obejmuje różnorodne zagadnienia, których wspólnym mianownikiem jest pamięć epizodyczna.

W rozdziale wprowadzającym Ch. Moulin, M. Naveh-Benjamin i C. Souchay wskazują na trzy główne wątki, które zostały podjęte w poszczególnych artykułach zawartych w publikacji: (1) skorelowany z wiekiem spadek sprawności pamięci, (2) utrzymywanie się sprawności niektórych obszarów pamięci w starości, (3) heterogeniczność funkcjonowania pamięci osób starszych. Redaktorzy precyzują, że wszystkie te zagadnienia odnoszą się do pamięci epizodycznej, nie zaś semantycznej, gdyż w zakresie tej drugiej nie obserwujemy tak znaczących zmian skorelowanych z wiekiem.

Tematem pierwszego z zawartych w publikacji rozdziałów, autorstwa Eleny Antonovej i jej współpracowników, jest allocentryczna pamięć przestrzenna. Pojęcie to odnosi się do zdolności reprezentowania w umyśle lokalizacji niezależnie od przestrzennego położenia własnego ciała (w przeciwieństwie do egocentrycznej pamięci przestrzennej). W badaniach zaobserwowano spadek sprawności allocentrycznej pamięci przestrzennej wraz z wiekiem. W artykule autorzy doprecyzowują kwestię neurobiologicznych korelatów tych zmian. Stwierdzają, że skorelowany z wiekiem spadek w zakresie allocentrycznej pamięci przestrzennej (zarówno na etapie kodowania, jak i wykorzystywania zapamiętanych informacji) jest związany ze zmniejszeniem aktywności hipokampa, ale także wspomagających go w przetwarzaniu bodźców przestrzennych obszarów ciemieniowych i czołowych.

W dwóch innych rozdziałach ich autorzy: Elizabeth L. Glisky, Maria J. Marquine oraz Angela H. Gutchess wraz z zespołem, poruszają kwestię zjawiska odnoszenia do siebie (ang. *self-reference effect*, SRE), czyli lepszego zapamiętywania informacji, które dotyczą nas samych. Z przeprowadzonych wcześniej badań nie wynika jednoznacznie, jaki jest charakter wpływu procesu starzenia się na to zjawisko. Niektóre z otrzymanych rezultatów przemawiają za tym, że starsze osoby, pomimo iż ogólnie zapamiętują mniej informacji niż osoby młodsze, to informacji odnoszących się do Ja zapamiętują tyle samo. Inne z kolei pozwalają na stwierdzenie, że wielkość efektu

odnoszenia do siebie zmniejsza się z wiekiem wskutek negatywnych zmian w zakresie funkcji zarządzających (ang. *executive functions*), które są odpowiedzialne za jego występowanie. Raportowane w artykule badania pozwalają stwierdzić, iż seniorzy czerpią korzyści pamięciowe z efektu odnoszenia do siebie, ale po 75. roku życia korzyści te są istotnie mniejsze niż w młodszych grupach. Informacja ta jest ważna z praktycznego punktu widzenia – treningi pamięci dla seniorów w różnych fazach okresu późnej dorosłości powinny się między sobą różnić. Co równie istotne, na wielkość efektu odnoszenia do siebie w grupie starszych osób ma wpływ walencja zapamiętywanych informacji – lepiej przetwarzane są informacje pozytywne.

Bardzo ciekawym rozdziałem jest rozdział autorstwa Davida Clarysa, Aurélii Bugaiskiej, G eraldine Tapia i Alexii Baudouin, zatytułowany *Ageing, remembering, and executive function*. Odwołano się w nim do zaproponowanego przez Endela Tulvinga podziału na świadomość autooetyczną i noetyczną. Ta pierwsza dotyczy świadomości typu „pamiętam”, a ta druga typu „wiem”. Na bazie tego podziału powstał paradygmat badania pamięci zwany: R/K/G, w którym osoba badana, oprócz odpamiętywania odpowiedzi, ma określić naturę swoich przeżyć związanych z tym odpamiętywaniem: przypomniałem sobie (ang. *remember*), wiedziałem (ang. *know*), zgadywałem (ang. *guess*). Badania pokazują, że wraz z wiekiem wzrasta częstość udzielania odpowiedzi typu K, a maleje typu R. Jednym ze sposobów wytłumaczenia tego zjawiska jest odwołanie do funkcji zarządzających. Wiele badań pokazuje, że spadek poziomu odpowiedzi, które odwołują się do pamiętania kontekstu procesu zapamiętywania, jest związany ze spadkiem poziomu wyższych funkcji poznawczych. Natura tego związku nie była jednak do tej pory znana. Autorzy rozdziału przeprowadzili badania, których celem było określenie specyficznych związków pomiędzy procesem pamięciowym, naturą wspomnień oraz funkcjami zarządzającymi. Zaobserwowano istotne różnice w poprawności odpowiedzi pomiędzy osobami młodszymi

i starszymi, ale efekt ten występował jedynie dla odpowiedzi typu R. Oznacza to, że z wiekiem zmniejsza się pamięć bazująca na świadomym odpamiętywaniu, ale nie pogarsza się pamięć niezwiązana ze świadomym odpamiętywaniem, a związana z poczuciem pewności. Pogorszenie w zakresie odpowiedzi bazujących na świadomym odpamiętywaniu można tłumaczyć poprzez odwołanie do dwóch komponentów funkcji zarządzających – pamięci roboczej i giętkości. Autorzy stwierdzają, że tylko rozbijając funkcje zarządzające na komponenty, możemy badać ich związki z pamięcią epizodyczną.

Następny rozdział, którego autorami są Yee L. Shing, Markus Werkle-Bergner, Shu-Chen Li i Ulman Lindenber, jest poświęcony starzeniu się metapamięci. Jedną z funkcji metapamięci jest zdolność dopasowania pewności co do posiadanych wspomnień do trafności tych wspomnień. Metapamięć jest odpowiedzialna za różnicowanie poczucia pewności dla zgodnych i niezgodnych z rzeczywistością wspomnień. W wieku senioralnym obserwujemy spadek zdolności do trafnej oceny swoich wspomnień, co tłumaczy się pojawieniem się trudności w zakresie procesu odpamiętywania informacji, spadkiem zdolności do hamowania oraz zaburzoną zdolnością do monitorowania źródła. Okazuje się, że tego rodzaju zmiany pojawiają się jedynie w odniesieniu do zapamiętywania szczegółów, nie zaś ogólnego zarysu wspomnienia. Autorzy artykułu raportują badania, których celem było sprawdzenie, czy przeprowadzenie treningu uczącego strategii elaboracji, polegającej na łączeniu zapamiętywanych słów z obrazowymi wyobrażeniami, spowoduje spadek wielkości błędu nieadekwatności swojej pewności co do wspomnienia i poprawności tego wspomnienia. Wprowadzenie treningu mnemotechnicznego poprawiło wykonanie zadań pamięciowych oraz podniosło poziom pewności co do trafności swoich odpowiedzi. Nie udało się jednak wyeliminować różnic pomiędzy seniorami a osobami młodszymi w zakresie nieadekwatności poczucia pewności co do nieprawidłowych odpowiedzi – starsze osoby były bardziej pewne swoich nieprawid-

lowych odpowiedzi w zadaniach pamięciowych niż dzieci w wieku 10–12 lat.

W kolejnym rozdziale Lia Kvavilashvili i jej współpracownicy analizują wpływ wieku na pamięć pro- i retrospektywną. Wyniki dotychczas przeprowadzonych badań nie pozwalały na jednoznaczne stwierdzenie, na który z tych rodzajów pamięci proces starzenia się ma bardziej niekorzystny wpływ. Bazując na otrzymanych wynikach oraz wnioskach z przeprowadzonych metaanaliz, autorzy artykułu konkludują, że z wiekiem obserwujemy większe zmiany w zakresie pamięci retrospektywnej, które są już widoczne w grupie osób po 60. roku życia. Starzenie zaczyna wywierać istotny wpływ na pamięć prospektywną dopiero po 70. roku życia.

Kolejny artykuł, zatytułowany *Episodic memory deficits slow down the dynamics of cognitive procedural learning in normal aging* poświęcony jest zagadnieniu uczenia się przez seniorów procedur. Autorzy – Hélène Beau-nieux, Valérie Hubert, Anne L. Pitel, Béatrice Desgranges i Francis Eustache – wskazują na spowolnienie procesu uczenia się w wieku senioralnym, wskazując na istotne znaczenie spadku sprawności pamięci epizodycznej. Przeglądając się dynamice tego procesu, zauważają, że z wiekiem dłuższa staje się faza poznawczego opracowywania reguł, ale, co niezwykle ważne, skraca się proces ich automatyzacji.

W następnym rozdziale Elizabeth Kensinger analizuje wpływ afektu na zapamiętywanie informacji przez osoby w wieku senioralnym. Starsze osoby dobrze pamiętają ogólne informacje, ale mają trudności z zapamiętaniem szczegółów, które składają się na kontekst zdarzenia. Trudności te pojawiają się w odniesieniu do pamięci informacji percepcyjnych i semantycznych, ale nie w odniesieniu do informacji o charakterze emocjonalnym. Autorka sugeruje, że przyczyną lepszego zapamiętywania informacji o charakterze emocjonalnym przez seniorów może być lepsza niż u młodszych osób pamięć afektu, dlatego osoby starsze koncentrują się na tego rodzaju informacjach płynących z otoczenia. Wskazuje również, że w wieku senioralnym obserwu-

je się wzrost trudności w zakresie przerzucania uwagi z informacji o charakterze afektywnym na te nieafektywne. Istotne wydaje się również wyjaśnienie z poziomu neurobiologicznego: amygdala, kora orbitofrontalna i środkowa kora przedczołowa (odpowiedzialne za przetwarzanie informacji emocjonalnych) są mniej naruszone przez proces starzenia się niż lateralnie położone obszary kory przedczołowej (odpowiedzialne za przetwarzanie informacji nieafektywnych).

W kolejnym rozdziale zespół pod kierownictwem Moshego Naveh-Benamina przygląda się zjawisku zapamiętywania asocjacji pomiędzy twarzą a imieniem. Powszechnie wiadomo, że seniorzy mają trudności w zakresie zapamiętywania relacji między obiektami. Zjawisko to dotyczy także uczenia się związków pomiędzy twarzą a imieniem. Okazuje się jednak, że pojawienie się tego rodzaju trudności zależy od warunków uczenia się. Autorzy prezentują wyniki badań, z których wynika, że w warunkach uczenia się incydentalnego, a więc bardziej naturalnych, zbliżonych do życia codziennego, nie ma różnic pomiędzy osobami młodszymi i starszymi w zakresie uczenia się relacji imię–twarz. Takie różnice pojawiają się jedynie w warunkach laboratoryjnych.

W publikacji zawarto jeszcze jeden artykuł, którego przedmiotem jest wpływ motywacji na wykonywanie zadań pamięciowych w grupie osób starszych. Autorzy – Robin L. West, Alissa Dark-Freudeman i Dana K. Bagwell – dokonują przeglądu literatury, z którego wynika, że motywacja ma niewielki wpływ na poprawę odpamiętywania materiału przez seniorów. Z badań własnych autorów wynika jednak, że udzielanie osobom starszym informacji zwrotnych na temat wykonywania przez nich zadań zwiększa liczbę stosowanych strategii pamięciowych. Bardzo ważny wydaje się również fakt, że seniorzy, którzy lepiej oceniają swoje możliwości pamięciowe, istotnie lepiej radzą sobie z zapamiętywaniem informacji.

Publikacja stanowi zbiór ciekawych artykułów podejmujących różnorodną tematykę. Wyniki niektórych z opublikowanych badań rzucają nowe światło na rozważania nad

pamięcią epizodyczną w wieku senioralnym. Są one przedstawiane w kontekście wcześniej zgromadzonej wiedzy, dzięki czemu czytelnik może porównywać nowe informacje z już posiadanymi. Wiele spośród zawartych w publikacji artykułów zawiera treści istotne dla praktyki psychologicznej. Ciekawe są również niektóre propozycje procedur badania pamięci osób starszych. Autorzy poszczególnych artykułów wskazują na heterogeniczność grupy seniorów. W świetle wyników przytoczonych badań wyraźnie wyłania się potrzeba uwzględniania w badaniach poszczególnych

faz okresu późnej dorosłości. Bardzo ważnym aspektem publikacji jest również to, że jej autorzy wskazują nie tylko na słabe strony funkcjonowania pamięci osób w wieku senioralnym, ale także podkreślają takie aspekty, które nie ulegają znacznemu wpływowi starzenia się lub też w zakresie których wraz z wiekiem człowiek nabiera wprawy. Publikacja jest ciekawą propozycją dla badaczy okresu senioralnego. Zawarte w niej treści pozwalają na aktualizację wiedzy oraz zachęcają do dalszych poszukiwań badawczych.

